

התמניות זה שלא ברצון הקהלה ואז אם השר כופהו על כרחו אז דינא דמלכותא דינא אך אם לא הודיעהו הדיין השר כך, ומכ"ש אם הוא השתדל לעצמו הממשלה הרי הוא אדם שאינו הגון ומצוה להודיע להשר שהדיין זה עושה שלא כהוגן ולא ישב על כסא ישראל ולא ידרוך בארמנותינו... כל זה כתבתי עפ"י עיקר הדין, אך כבר היו מעשים כיוצא באלו בדורות הראשונים וגזרו רבותינו על זה, והוא בסוף תשובות מהר"מ מר"ב, ואעתיק לשונו בקיצור: ועוד גזרנו וכו' שלא יהא אדם רשאי ליטול שררה על חברו לא ע"י מלך ולא ע"י שר ושופט וכו' לא בדברי הבאי ולא בדברי שמים וכו' אם לא שימנו אותו רוב הקהל מפני חשיבותו, והעובר על דברינו יהא... ויהיו כל ישראל מובדלים ממנו... וספריו ספרי קוסמים. והשומר תקנותינו ינחו ברכות על ראשו. ועל תקנה זו חתומה שמואל בר מאיר (הוא רשב"ם) יעקב בר מאיר (הוא ר"ת) אליעזר בר נתן (הוא ראב"ן) וק"נ רבנים. עכ"ל יעו"ש... אחר חיתום שטרות אמרתי אעלה בסנסני השלום יבעו תמים ויכנסו בפורשים והרב הזה אשר תורה חתולתו לא יעמוד על דעתו ואם בני הקהלה עשו אתו ברכה למען לא יורידוהו מכבודו לגמרי ולמען לא יבצע מעשהו זר מעשהו ע"כ יהיה עכ"פ ראש ב"ד יורה וידון, אך שם רב לא יקרא עד כי ימצא חן בעיני בני הקהלה ויקבלוהו באהבה... (מתוך תשובת חתם סופר חו"מ ט).

דפים נה – נז

חלומות

מתוך 'מכתב מאליהו' (ח"ד עמ' 164 ואילך). הערת המהדיר שם: רבנו זצ"ל עסק הרבה בעניני החלומות; גם סיפר למקורביו על חלומות משמעותיים שחלם ושחלמו אחרים עליו. מאמר זה הוא מליקוט שנתחבר בנושא זה באנגליה קודם שנת תש"ו.

מטרת החלום – לגלות את הרהורי לבו הצפונים של האדם, היינו את הצפון בתת-הכרה שלו, כדי לעוררו לתשובה. – עיין זוהר וישב (קפג.) 'וכדין קב"ה אודע לה לנשמתא... אינון מילין כפום אינון הרהורין דליביה בגין דבר נש נטיל ארחא דתוכחי...'. ועיין שם בניצוצי אורות שפירש: 'לפיכך מודיעין ליה הרהוריו ומחשבותיו, כדי שיקח תוכחה להיות חושב ומרהר בדברים טובים'. והיינו שהם בדרך סייעתא דשמיא. וכן אמרו כל הלך שבעה ימים בלא חלום – נקרא רע, כי זה לאות שאין מתעניינים בו בשמים לעוררו [והיינו שהוא רע בפנים ואינו רוצה לתקנו ועל כן כובש את רמוזי האמת שלא יתגלו אפילו בחלום].

וכן לפעמים מגלים לאדם רמוז למה שנגזר עליו בעתיד, וזה גם כן כדי לעוררו לתשובה. ויש חלום שמגלה שורש הטוב שמתחת לתת-ההכרה, שהיצר הרע תחליף לו; כגון מה שאמרו ז"ל הבא על אמו בחלום – יצפה לבינה ועוד כזה, עיי"ש. ועיין רסיסי לילה לר' צדוק הכהן ז"ל (צד 149 151): 'יצר הרע בחלל הלב ואלופו של עולם גנוז בגוויה; וביאורו כנ"ל. ועוד עיין תניא ליקוטי אמרים פרק לב. [מטרת חלום כזה היא לעודד את האדם ולחזקו לשאוף לגדולות].

הטבת חלום

ובענין הטבת חלום אמרו ז"ל (שם נה:): הרואה חלום ונפשו עגומה עליו... יטיבנה בפני שלשה...

חלמא טבא חזאי... טבא הוא וטבא ליהוי... (וכתוב בספרים שהמטיבים יהיו אוהביו כדי שיאמרו בלב שלם, כי הרבה פועלת כאן הרגשת הלב והנשיאה בעול עם חברו). והענין, כי על כל פנים מוטב שלא יקבל את רמזי החלום כלל ושיסיר את עגמתו מלבו, מאשר יקבל אותם ויפחד ואף על פי כן לא יחזור בתשובה, כי זה קטרוג עליו.

חלום של עכו"ם ורשע

כתב בזהר (ויחי רלח). שחלומות נראים לרשעים 'בגין דזימנין נקטין חלמא ושמעין הני דינין בישין ומודיעין לבני נשא'. פירוש: שפנימיותו של הרשע מרגישה ומבינה יותר ממנו בענין העונש שחייב בו האדם (בבחינת 'איהו לא חזי, מזליה חזי' – מגילה ג), וכשהוא מספרו לצדיק, הצדיק לומד ממנו ובוזה הרשע נעשה כלי ללימודו של הצדיק.

דרגת החלום

אמרו ז"ל חלום אחד מששים לנבואה, והיינו שהחלום בא משורש גבוה כמו שהזכרנו לעיל. מהי דרגתו? בזהר (שם) מבאר שחלום הוא 'דרגא דגבריאל דממנא על חלמא'. ועיין זהר פקודי (רנד). שכתב שגבריאל הוא גדר 'יסורין דרחימותא', היינו עונש שמצד הקדושה, כדי ללמד; והיינו מה שכתבנו לעיל שחלום הוא בגדר תוכחה.

טעם דברים בטלים בחלום

ובענין 'אחד מששים לנבואה' כתב בזהר (ויצא קמט). שיש שש דרגות מנבואה עד לחלום; ועיין בניצוצי אורות שם שביאר 'כי מהנצח (שמשם יונקת הנבואה) עד גבריאל (דרגת החלום) הם ו' מדרגות והם נהי"ם (נצח הוד יסוד מלכות דאצילות), בריאה יצירה (הרי שש), על היכל הרצון ששם גבריאל... וכל אחד כלול מעשר הרי ששים'. היינו, שנבואה היא בעולם שהוא למעלה מן הבחירה, אבל חלום הוא בעולם הבחירה (היינו היכל הרצון), כי האדם בוחר אם ללמוד מן החלום או לא. ועל כן 'לית לך חלמא דלא יתערבון עמיה מלין כדיבין (דברי כזב)... ולית לך חלמא דלא אית ביה מהאי גיסא ומהאי גיסא' (שם). והיינו מה שאמרו ז"ל אין חלום בלא דברים בטלים, כי בהיות החלום מעולם הבחירה מוכרח שתהיה בו תערובת טוב ורע, והדברים בטלים ומלין כדיבין באים כדי להסתיר את האמת, ובחירת האדם – לברור האמת מתוך השקר.

חלום ונבואה

ובברכות: כשם שאי אפשר לבר בלי תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. והוא על

פי הכתוב (ירמ' כג, כח) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת, מה לתבן את הבר נאם ה'. ועיין שם ברש"י שכתב 'ספר חלום' – יספרנו לשון הבאי כשאר החלומות ולא יחזיקנה בדברי נבואה. מה לתבן את הבר – מה ענין שקר אצל אמת? משמע שמדבר בנביא שקר שחולם חלום רגיל ומפרסמו כנבואה, והיינו שאמרו שם בגמרא שבסתם חלום תמיד יש אמת מעורבת בשקר, מה שאין כן בנבואה, כי מגדרי הנבואה שהיא ברורה לנביא למעלה מכל אפשרות ספק ואין בה תערובת כלל (כמו שכתב רמח"ל בדרך ה').

ואפשר שגם בנביאי אמת מדבר, אלא באלה שלא הגיעו עדיין למדרגה הנ"ל שתהיה נבואתם ברורה לגמרי, כי יש אשר יקראו נביאים על דרך ההרחבה (כמש"כ רמח"ל שם), ועדיין אפשר שיטעו במדרגת נבואתם. ויתכן כי לאלה מזהיר הכתוב שלא יחליפו בין חלום שיש עמו טעות לבין חלום נבואי שלא שייכת בו טעות כלל.

חלומות אחר הפה

אמרו ז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה, היינו שמתקיימים כפי הפתרון הניתן להם. ובוזרר וישב (קפג). כתב שכיון שכל חלום 'אית ביה מהאי גיסא ואית ביה מהאי גיסא' כנ"ל, על כן 'כל חלמין דעלמא אזלין בתר פשרא דפומא... דכתיב כאשר פתר לנו כן היה... בגין דאית ביה בחלמא כדיבו וקשוט ומלה שלטא על כלא'. וצריך עיון מה שאמר שמשום שיש בחלום כזב ואמת לכך הוא הולך אחר הפתרון, כי מה הקשר ביניהם? ועוד מה זה שאמר 'מלה שלטא על כלא'?

ואין ספק שענין זה עמוק מאד; ועיין מה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה (תח) שנשאל על ענין אביי ורבא ובר הדיא, כי 'איך יתכן תשתנה הגזרה בעבור פתרון בר הדיא? והשיב הוא ז"ל: 'יש... דברים נעלמים לא נתבארה לנו עתה סבותם, והיא שאמרו 'ברית כרותה לשפתים' ואמרו 'הוזה כשגגה היוצאה מפי השליט ונח נפשיה... ובאלה רבים, וזו היא המניעה בקללה והחפץ בברכות... אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך... ואמרו אל יפתח אדם פיו לשטן... וגם חכמי הפילוסופים אינן יכולין ליתן טעם לסגולות הנגלות לעין כל בעשבים ובאבנים כאבן השואבת... היש מגיד טעם בזה בכל חכמיהם, ואמור פתרון חלומות כאחד מהם'. והנה ודאי שקשה מאד לבוא לפרש במקום שהרשב"א ז"ל סתם, אך מכל מקום אולי יש לרמוז מקצת ממה שניתן לומר בזה.

והנה בענין 'אל יפתח אדם פיו לשטן' וכן בענין קללת חכם, כבר דיברנו במקום אחר וביארנו שהם דברים עמוקים ועדינים בכחות הנפש ואופני השפעתם על הנהגת שמים כלפי האדם; ומה שנאמר שם יש לו שייכות רבה לכאן.

הרי אמרו בגמרא שם הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר, כי יבא כנהר צר, וכן הרבה שם. נראה שמה שמראים לו לאדם בחלום מרמזי העתידות הוא דבר סתמי וכולל צדדים לכאן ולכאן, והאדם יכול לקובעו לצד אחד על ידי הרגשת לבו ודיבורו ובוזה הוא כאילו פוסק דינו על עצמו. וכך נגזר עליו שיהיה דינו תלוי ועומד לאיזה צד יחליט בפנימיות לבו ויקבע בדיבורו.

וכן ענין פתרון החלום על ידי אחר. הפותר מחליט לצד אחד, ואם החולם מקבל פתרון זה בלבו הרי שבדיבור זה נקבע בו הצד ההוא (כמו בעל דין המטעים את דבריו לדיין תחילה שדבריו

נתקבלו אצל הדיין ונקבעו בלבו; ועל ידי זה הוא פוסק את דינו בלבו על עצמו כנ"ל. (וראיה שרק הפתרון המקובל על דעת החולם מתקיים, שהרי פתרונות החרטומים שלא נכנסו ללבו של פרעה, לא נתקיימו). ועוד בגמרא: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים... והלכתי אצל כולם ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי. והיינו שחלום אחד יכול לכלול כמה וכמה צדדים וכל מה שנקבע והוחלט בלב כאמת הוא מה שנגזר. ועוד שם: הולכין אחר הפה... והוא דמפרש מעין חלמיה; והיינו כנ"ל שאם אין הפתרון מעין חלומו לא יסמוך עליו בקרב לכו. [ועיין תוספות שם (ד"ה פותרי חלומות) שכתבו שאין הדבר תלוי בחכמה אלא מזל דשעת לידה גורם; והיינו שמה שאדם יכול להבין מן החלום דבר שיתקבל על דעת החולם ויכנס ללבו כאמת, הוא מתנת שמים].

ובזה מובנים דברי הזהר המובאים לעיל, כי כיון שהדבר מעורב באמת ושקר ויש בו כמה צדדים ואין לו הכרע לכאן או לכאן, הדיבור מכריעו והלב מחליטו, וזהו שאמרו שהדיבור שולט על הכל.

ענין בר הדיא

על פי הנ"ל אפשר להבין קצת ענין אביי ורבא ובר הדיא, שאביי ורבא חלמו חלומות דומים והלכו אצל בר הדיא שהיה פותר חלומות, אביי נתן לו דינר ופתר לו לטובה, ורבא לא נתן לו דינר ופתר לו לרעה, וכן קרה פעמים רבות, והכל נתקיים כמו שפטר. עיין שם כל הענין. כי הנה מובח מן המעשה שם שבר-הדיא היתה עינו צרה ברבא שלא נתן לו דינר, ועל כן בירר לו תמיד את הצד הגרוע, ונכנסו הדברים ללבו של רבא והחליטם לאמת וממילא פסק לעצמו צד זה של הגזירה כנ"ל. [ומפורש שם שרבא קרא לו רשע, והיינו משום עינו הרעה כמו שכתבנו. ועוונותיו לכוונתו את הרשע, כי לבסוף אותה מדה של צרות עין גרמה לו ליהרג באופן משונה, עיי"ש].

עצה לחלום אמת

כתב בארחות צדיקים (שער האמת): 'לפי שאין כל המחשבות אמת על כן אין כל החלומות אמת, ומי שמרגיל עצמו שיהיו כל מחשבותיו אמת (בחינת דובר אמת בלבבו) גם בלילה יראה מראות אמת וידע העתידות כמו המלאכים'. מכאן שכערך אמיתת מחשבותיו ביום כך יהיו חלומותיו אמת בלילה, וכשיפשפש במעשיו ידע את ערך חלומו. ואם יתחזק האדם זמן רב במדת האמת ואחר כך יתפלל על חלום לברר האמת, אפשר שיסייעו לו מן השמים להשיגו.

דף נו

'דמשחרי לך פרסאי וגרבי כך ורעיי כך שקצי בחוטרא דדהבא' – משעבדים אותך הפרסיים, וישדודך (ע' הערוך 'גרבי' א), וירעו על ידך שקצים במקל של זהב.

'אקרינו בחלמין לך אכל בשמחה לחמך, לאביי אמר ליה: מרווח עסקך ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלברך. לרבא אמר ליה: פסיד עסקך, טבחת ולא אכלת ושתית, וקרית לפכוהי פחדך'. פירש מהרש"א שאמר להם עיקר החלום שכחתם, לאביי אמר ראית רווח בחלומך וקראת זה הפסוק על שמחתך. ולרבא אמר שראה הפסד וקרא מקרא זה כדי לפכח פחדו וצערו, שכן הדרך לנחם את המצטערים בקריאת דבר של שמחה וראשי תבות לך אכל בשמחה לחמך – לאבל, שכן קוראים לאבל דברי תנחומים ושמחה לנחמו.

מהטעם הזה יש נוהגים בהטבת חלום כשאומרים פסוק זה, שמשנים מסדרו 'בשמחה לך אכול לחמך' וכד' – כדי שלא לומר 'אבל' בראשי תבות (מובא בפוסקים).

'חזן רומנא דקדחי אפום דני' – ראינו רימון הגדל בפי החביות.

'דקללת חכם אפילו בחנם היא באה'. ראה במובא במכות יא.

מעשה דבר הדיא. נראה שלא היו כל החלומות המוזכרים כאן בזמן אחד ולא נתקיימו לאלתר, ורבא לא חשש לדברי בר הדיא ולכך חזר ובא אליו שוב, לנסותו ולבדוק אם יש בדבריו אמת (עפ"י תוס' להלן סב; ריעב"ץ כאן. וע' ריטב"א כאן).

רש"י ד"ה ניסי מתרחשי לך – 'שעל ידי נסים נקרא ניסן שעל כל צרה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתן'. כנראה התיבה 'ניסן' נשתרבה כאן בטעות, ויש למחקה. והדברים מתייחסים רק על ההלל שנקרא על הנסים (עפ"י 'עיונים בדברי רז"ל ובלשונם' עמ' ז).

על שם 'ניסן' המרמו לנסים – ע' בני יששכר מאמרי ניסן א, ז; ה; מחשבות חרוץ ז, עמ' 44; רסיסי לילה עמ' 115.

(ע"ב) 'שלוש שלומות הן... קדרה דכתיב ה' תשפת שלום לנו'. האש והמים הנם שני הפכים הנוגדים זה את זה, ועל ידי הקדרה נעשה 'שלום' ביניהם; הקדרה משתפת את פעולתם יחדיו, האש מחממת את המים. על כן הקדרה מרמזת לשלום (בשם ר"מ בנעט. מובא בשם משמואל' שלח עמ' תא).

'אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר... קודם שיקדמנו פסוק אחר...'. אין המאמרים הללו חולקים על הנאמר למעלה שנהר וצפור וקדרה הנם חלומות טובים – כי גם מראה טוב אפשר שיתהפך לרעה אם יקדמנו פסוק אחר, וכענין שאמרו שהחלומות הולכים אחר הפה כי החלום יכול לנטות לכאן ולכאן על ידי הפתרון, וכן על ידי נפילת פסוק בפיו שהיא כעין פתרון ו'נבואה קטנה' (עפ"י מהרש"א).

'אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו'. הדלועים הם גדולים שבפירות ואינם מגביהים עצמם אלא מונחים על האדמה, וזו דרכו של ירא שמים, שעל אף גדולתו הוא משפיל עצמו (בשם רב נסים גאון).

'הרואה גמל בחלום, מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה...'. ל'גמל' יש שתי משמעויות; גמל כמשמעו, שהוא מסטרא דמותא (ע' זוה"ק פקודי רלו.), ועוד משמעות גמילת חסד וטובה לחיבים [וכמו

שאמרו (בשבת קד.) שאות ג' מורה על גמילות חסדים]. ולכך הרואה גמל בחלום נרמז על מיתה שנקנסה עליו ועל גמילות חסדים מאתו יתב' להצילו מהמיתה. [עוד נרמז בזה, על המתבונן ומוצא שורש 'חסד' בבחינת 'מות', הריהו ממתיק בכך את הדין בשורשו ונהפכת המיתה לחיים] (עפ"י תולדות יעקב יוסף – נח. וע"ע אוהב ישראל סו"פ חיי שרה).

רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם ה' העביר חטאתך לא תמות' – המהרש"א כתב לפרש, שהמלה גם היא האות גימל יוונית, ומרמזת על גמל. ובפשטות נראה שהרמז הוא מנוטריקון המלה 'גמלא' שהיא גמל בארמית – גם ה'... לא תמות; גם עלה.

*

'דקללת חנם אפילו בחנם היא באה'

'... בדרך זו אפשר להבין עוד מאמר קשה הבנה: 'קללת חכם אפילו על תנאי היא באה' – כי יש לומר שאילו לא היה בלבו של החכם משהו נגד האיש ההוא, לא היה יכול בשום אופן להוציא מפיו דבר כזה אפילו על תנאי. וכן מה שאמרו ז"ל 'קללת חכם אפילו בחנם היא באה' – פירושו שבמעשה זה הוא בחנם אבל יש הצדקה לקללה מצד מעשה אחר, כענין אחיתופל המובא שם. ופעולת הקללה היא שבמדה וקיום המקולל זכות החכם, אם החכם בעומק לבו אינו חפץ בו, יוכל הלה לאבד זכותו. ואף אם החכם לא התכוון לזה מדעתו, כלפי שמיא גליא, ומתחשבים ברגשותיו הסמויות שאינן נגלות אפילו לעצמו; ומה שהיה יכול להוציא מפיו דבר כנגדו מגלה את צפוני לבו' (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 222).

הוצרך לבאר שהקללה פועלת בו רק במדה וזכות קיומו של אותו אדם תלויה בחכם – כי הרי כבר נאמר 'כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא'. ואם כן מה שקללת חנם של החכם פועלת, משום תלותו בחכם, והרי אינו חפץ בו וע"ע יערות דבש ח"ב יח ד"ה ואיתא בגמרא דמכות].

עוד שמעתי לפרש, שהרי מדתו של החכם שהוא רואה את הנולד (כדתנן בפ"ד דאבות), וא"כ אינו אומר דבר אלא אם כן רואה בו אמת מקוימת בעתיד.

דף נז

הערות וציונים

'הרואה הונא בחלום – נס נעשה לו. 'חנינא' 'חנניא' 'יוחנן' – נסי נסים נעשו לו'. מהרש"א העיר מדוע לא נקט 'אהרן' 'נח' שיש בהם נו"ן. ואמנם בחנינא וחנניא ויוחנן יש ליישב, כי השם עצמו מורה על התנינה והרחמים.

וריעב"ץ כתב ש'הונא' ראשי תבות '... הודך ודברי נפלאתיך אשיחה'. (עוד יש לומר בפשיטות שה"א וחי"ת קרובים ומתחלפים כידוע, והרי גם בהונא יש משמעות של חן).

'הבא על אמו בחלום יצפה לבינה... הבא על נערה מאורסה – יצפה לתורה...'. אין מדובר כאן שמצא

עצמו בקישוי ונקרה, כי איך יתכן שיראו לו מן השמים מראה ואות לטובה במכשול גדול כזה – על כן מוכרחים לומר שמדובר שלא היה כאן מקרה רע, וכיון שראה בחלום שלא כפי הדרך הטבעית, שבא על אשה ללא קישוי ושכבת זרע על כן חלום זה אינו מורה על עוון שבידו אלא מורה לטובה. וממוצא הדברים נראה שאין להוכיח מכאן על שאר מכשולות שאדם חולם עליהם כגון שחילל שבת בחלום או שאר עבירות – שאינו צריך כפרה, אדרבה יש לשמוע מכמה מקומות שיש לו לחוש לחלום כזה, אולי מראים לו להודיעו שחילל שבת וכדו' ולא הרגיש וטעון כפרה. 'זאע"ג דאפשר שאין מראה החלום בא על כך אלא יש לו פתרון, ואם ימצא חכם פותר חלומות כראוי יפתור אותו בענין אחר, מכל מקום השתא דלית ליה פתרי יש לחוש אולי פתרונו הוא כך, שמראין לו שיעשה כפרה על חלול שחילל בשוגג מקדמת דנא, וכן הוא הדין ברואה שנשבע לשקר או עבירה אחרת, דצריך לעשות כפרה, אולי באו בחלום להודיעו שעשה עבירה זו...' (מתוך שו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד לב).

'אל תקרי מורשה אלא מאורשה' – כי יש בתורה שני ענינים; מה שהשרישו האבות בלב כל ישראל, וזה לא יזו ולא ימוט לעולם, ואין שום חטא יכול לפגום זאת הקדושה, זהו 'מורשה'. ומה שהש"י חלק לכל נפש מישראל, לחדש חדשות בתורה – בזה יוכל האדם לפגום ח"ו. והיא בחינת 'מאורשה' שהיא מיוחדת וחדשה לכל אדם. [וכנגד שני ענינים אלו תקנו בנוסח ברכות התורה 'אשר נתן לנו את תורתו' (בלשון עבר), ו'נותן התורה' (בלשון הווה)] (עפ"י מי השלוח ח"א ברכה. ועפ"י בלקוטי הש"ס נדרים פא). ראה עוד בספר 'סוד ה' ליראיו' (לגר"י גינזבורג. עמ' שפו) על ארבע בחינות שבתורה: מתנה ירושה לקח כלה.

'הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו...' – כי השעורה היא מאכל בהמה (כמבואר ברפ"ק דפסחים ועוד), והיא המבררת את הגוף הבהמי (כמבואר בוהר פר' בלק), והעונות באים מצד הגוף (עפ"י 'דובר צדק' עמ' 162).

'הרואה תמרים בחלום תמו עונותיו...' 'תמרים' נוטריקון תמו מורים [מלשון 'שמעו נא המורים' (מהרש"א)].

'הרואה הדס בחלום – נכסיו מצליחין לו.' יש לרמוז לפי מה שאמרו (בבא מציעא מב.), לעולם ישליש אדם את מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו [להיות מזומן לו לצורך ריוח הבא פתאום]. לזה מרמז ההדס שעליו משולשים, כמו כן הרוצה להצליח בנכסיו ישלשם. וכן עלי ההדס דומים לעינים – רמז שישגיח על נכסיו ב'שבע עינים' ובכך יצליחו מעשיו [ומאידך ישמרם מעיניהם של אחרים, שאין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין, כמו שאמרו בב"מ שם]. ועל פי פשט (וכן נראה פרש"י), שההדס עליו חופים את עצו ומעבות אותו, כן נכסיו מרובים ואין בהם חסר וריקנות.

'הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו. נשתברו – נעשית בקשתו, וכן אגוזים וכן קשואים וכן כל כלי זכוכית, וכן כל הנשברים כאלו.' ביצים בארמית 'ביעי', והיא גם כן לשון בקשה. ומה שאמר 'וכן אגוזים...' – לא לענין בקשה אמר, אלא לענין ששבירתם בחלום מורה גם כן על ביטול מראה החלום (מהרש"א).

(ע"ב) 'כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מן התכלת.' 'תכלת' לשון תכלה וקץ (ריעב"ץ).

'משיבין דעתו' – כשהוא שרוי בדאגה וביגון. 'מרחיבין דעתו' – שתהא נפשו רחבה לחזור אחר תענוגי עולם הזה [וכמו שאמרו בבלעם 'נפש רחבה'] (מהרש"א).
ואולם לא רק לשלילה אמרו שהרי הרחבת הדעת בעניני העולם הזה נצרכת לעתים לעבודת ה'. ע' שמונה פרקים להרמב"ם, ה; דברי סופרים לר"צ הכהן מלובלין, ח. וראה עוד: איש וביתו פרק שביעי – 'הרחבת הדעת'.

'למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים לגוף כחברות...'. מקובל להניח שהכוונה היא למלפפון שלנו [ה'קישואים' שלנו לא היו באותה תקופה בארץ ישראל]. ולא נהגו עתה להקפיד בדבר. ואין לך בענין זה אלא כפי מה שנהגו (ע' הליכות שלמה ח"א ב 'ארחות הלכה' 103).

'והשב לב עובדיהם לעבדך'. אודות תפלה על הרשעים שיחזרו למוטב – ע' במובא לעיל י.

'ככתבם וכלשונם'

'כל זמן שאין האדם בשלימות, כל מה שמדמה לו ידע שהוא ממש להיפך, כענין האומרים לרע טוב וגו', וכמו שאמרו (פסחים נ.) עולם הפוך ראיתי – ששם במקום האמת הוא ממש להיפך מבעולם הזה ומה שנדמה לו לטוב יוכל להיות שאין בו ממש, וכן להיפך, רק מי שהאיר הש"י עיניו בדברי תורה דכתיב בה אמת כמו שאמרו ז"ל (ע"ז ד:), על ידה יכול לבוא על האמת כמו שאמרו (בפסחים שם) ואנן, פירוש תלמידי חכמים, היכי התם (בעולם הבא) – כי היכי דאיתו אנן הכא הכי איתנין התם – שהתורה מאירה בזה לאדם לעמוד על האמת...'

ועל זה אמרו (לעיל נה.) חלמא טבא – חדוותיה מסתייה. בישא – עציבותיה מסתייה. פירוש, כל מעשה עולם הזה נקרא 'חלמא' כמו שכתוב בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחלמים. ומכל מקום אמרו ז"ל חלום אחד מששים בנבואה, וכן שבת אחד מששים בעולם הבא, שקצת טעם נרגש גם כן בעולם הזה כענין אחד מששים שהוא התחלת הרגשת הטעם היותר מועט, כי אחד מששים – ואחד אין טעם והתחלתו אחד מששים, כי המעשים הם רושמים מועטים לאמיתות הנקודה שבלב הנעלם.

ועל זה אמרו ז"ל החלומות הולכין אחר הפה – היינו בדברי תורה, שעל ידי דברי תורה יוכל לברר כל מעשים שעשה יהיה לטוב, ואף על פי שהיו איך שהיו, על ידי הפה הוא נעשה טוב, שהש"י מאיר עיניו בזה ואז נקבע החלום לאמת כנזכר לעיל, דתורה היא אמת ומי שדבוק בתורה הרי דבוק בחיי עולם האמיתיים, ממילא כל המעשים שלו על כרחך כן כי במקום שהוא האדם שם הוא כולו' (מתוך צדקת הצדיק קמ).

עוד בענין שינה אחת מששים ממיתה – ע' רסיסי לילה ג (עמ' 3); לה (עמ' 57).

'הדמיונות והרהורים של בטלה ושל מה בכך שבמוח ולב כל אחד, הוא ממש כחולם חלום שאינו אלא בכח המדמה, ולכן אמרו יושב בטל כישן דמי, שהוא אחד מששים במיתה באותו עת, דמיתה היינו מעשה רשע כמו שאמרו (לעיל יח:) רשעים בחייהם קרויין מתים. וידוע כי בכל דבר יש שש קצוות דהיינו שש מדרגות וכוחות לכל דבר עד שיצא לגמר המעשה, וכל אחד קומה שלימה כלול מעשר – הרי ששים. והגם דיש מדרגה שביעית שהיא המעשה, מכל מקום גם

במדרגה אחרונה מן הששית אין הבחירה עוד בידו שלא לצאת עוד לפועל במעשה, כל שכבר נשלמו שש המדרגות בכללותן. דרך משל, כשטיפת הזרע בפי היסוד אי אפשר שלא תצא אבל באמצע עדיין אפשר להחזיר בכח המושך, כמו שכתב הרב יעב"ץ. והתחלתן הוא הבטלה הנמשך ממדרגה אחרונה דדעת, דהיינו קישור כל מיני הרהורים מחשבות ורצונות של בטלה [ובהיפך לטובה של טוב], ונמצא הוא אחד מששים. ומכל מקום אמרו חלום אחד מששים בנבואה, כי בבני ישראל זרע אברהם יצחק ויעקב, הנסתרות שהם חכמה-בינה-דעת בהעלמן, לא מצד גלויין לפועל, הם לה' אלקינו – על ידי מורשה מהאבות שזיככם שני כוחות אלו, כי הבנים נמשכים ממוח האב כנודע, ולכן אף על פי שחטא במעשה – ישראל הוא בשרשו, בחכמה-בינה-ודעת שבמוחו, ולכך הדמיונות בטלים דישאל מאחר שנובעים מחכמה-בינה-דעת שבו, הרי יש להם פתרון ממשי ואמיתי על המקום שהם נובעים אלא שנתלבשו בדברי בטלה, וזהו פרקי דשטותא הנזכר בזוהר (ח"ג מז): שמהם יכולים לעמוד על דברי חכמה, והיינו כענין פתרון לחלום – כי גם כח המדמה הוא אחד מכוחות שיסוד הש"י במח, וכל עיקרה של נבואה ממנו כמו ששמעתי, וכן הוא במורה הנבוכים, כי הנבואה חלוק מהחכמה וכדאיתא בבבא-בתרא (יב.), והוא על ידי המדמה, ויש בו גם כן שש מדרגות כנזכר לעיל וכמו שאמרו בזוהר, ובכללותן ששים. ונראה כי המדריגות הוא בידיעת בירור שמחשבה זו הנופלת בדמיונו היא מאמיתות מחשבתו של הש"י ודבר ה' הוא שעולה בדמיונו, ולא ככל דמיונות של תוהו ושל הבל העולים לכל אחד, ודבר זה הוא כפי נקיון הרהוריו מכל דבר שהוא נוגע בו, שבזה הם כל הרהורי האדם מדבר שנפשו של אדם מתאדה להן, וידע שלא הכניס הוא ההרהור בלב, והם ששה שהם ששים מדרגות בנקיון, כידוע שש קצוות יש במדות, תאודה וכעס וגאות ונצוח וכו' וכפי נקיון הרהוריו מכל אחד מנגיעות אלו, כך עולה במעלות מדרגת נבואתו, והחלום שבעת השינה שאינו בידו ובחירתו לנקות הרהוריו, וכן הרהורי ודמיונות כל אחד מישראל, כל זמן שהם דוגמת חלום הם אחד מששים מאמיתות המדמה שהוא נבואה, כי גם בהם מלוּבש פתרון האמתי ומרומז חכמת אמת הנמשכת מחכמה-בינה-ודעת שבמוחו אלא שמעורבב בבטלה הרבה, כענין אין חלום בלא דברים בטלים. ובלקוטי תורה פרשת וישב באר ענין החלום מוחין דגדלות שבתוך מוחין דקטנות, עיין שם. וכן הדמיונות של הבל הם מוחין דקטנות, ואצל בני ישראל שכל אחד יש לו שרש בתורה דכתוב בה 'אמת' ואינה דמיון, הרי המוחין דגדלות גנוז תוך מוחין דקטנות, רק מכל מקום מפני הקטנות המסבבו אי אפשר בלא דבר בטל אבל יש בו גם בר, והמבין ענין זה לדעת התוכיות שבכל הדמיונות הוא מי שנקי מתאוות כיוסף בתאוות נשים ודניאל בתאוות אכילה, הם היו פותרי חלומות, דשרש כל הרהורי בטלה הם בתאוות שבוהל חושק להרהר, ומי שהוא שקוע בדמיון אין יכול להחליף ולהוציא הדבר-אמת המלוּבש תוך הדמיונות, רק מי שאינו שקוע הוא יוכל לברר הטוב מן הרע. וזה סוד העלאת מחשבות-זרות שבתפלה הידוע בספרים, שאמור לגדולים, היינו לשאין שקועים בתאוה – הם יכולים לעמוד על הדברי-תורה ומוחין דגדלות הגנוזין בתוך מחשבות הבל שלו, ועל ידי זה מעלה אותה המחשבה זרה גם כן מאחר שעל ידה עמד, על כרחך שזה מעין נבואה דהיינו דבר שאינו יכול לעמוד עליו מכח החכמה שהוא בכח שכל שבמוח, רק על ידי כח המדמה שבו עומד על דברי תורה זה, כנ"ל' (צדקת הצדיק רג).

'שלשה מעין עולם הבא...' –

'... והיתה בריתי בשרכם לברית עולם – ירצה להורות את האמור, והחי יתן אל לבו כל מה

שעשה לו הקב"ה ונותן לו איזה תענוג, הוא רק שישגי מזה תענוגים רוחניים – כי זה כלל גדול בתורה: כמו שהוא בשורש ככה נתפשט להנבראים, וכל בחינת התענוגים יש להם מקום מוצא באורות עליונים, וילמוד האדם סתום מן המפורש והגלוי, אם הוא מרגיש ומתענג כל כך מתענוג הגשמי, איך לא ידבק את נפשו בהתעוררות והתלהבות להבורא ברוך הוא תענוג כל התענוגים. וזהו ונתתי בחינת בריתי המורה השפעת התענוגים מהשורש, ונשתלשל דוגמות בבשרכם, וכאשר באמת חכמים הגידו שתשמיש אחת מתענוגי עולם הבא, וכל זאת נתתי בבשרכם לברית עולם – שתשיגו מזה להקים ברית עליון, צדיק עליון, להשפיע משפע וברכה עליונה למקום הראוי נאווה קודש שכונת עווינו. ובספר בחיי מצאתי ראיתי גם כן כדברי...

וכבר בארנו פירוש הפסוק ודבק באשתו, ולכאורה תמוה וכי באה התורה להזהיר לאדם שידבק באשתו כפשוטה למלא תאונו. אמנם לזה באה תורתנו הקדושה ליהנות ממנה עצה, איך ידבק את עצמו אל הקב"ה וילמד מדביקות אשתו הגשמיות, אם רואה שיש לו דביקות והנאה בתענוג כזה הכלה ונאבד לשעה קלה ומעוטה, איך לא ידבק נפשו בא-ל וירגיש בפנימיות מחשבתו תענוג כל התענוגים העומדת לעולמי עד ונותנת לו חיים בעלמא דין ובעלמא דאתי.

(מתוך אור המאיר משפטים, ח"א עמ' קמו)

דף נח

'בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני' –

'... דעל זה היתה בריאת האומות וכנען ביחוד, עבד עבדים יהיה לאחיו – לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני אלקים, זה אברהם וזרעו בני ישראל, שהם יולדו לעמל מלאכה, וכמו שאמר בן זומא כשעמד על גבי מעלה בהר הבית – רצונו לומר כשראה עצמו מעולה שבמחנה לוי, מאותן הגללים אל ה', עד שהגיע למדרגה שכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה ולצוות לזה, כמו שאמר (לעיל ו' סע"ב) – כי הוא בתורתו ובעבודתו תיקן כל העולם כולו, על כן אמר אז 'ברוך שברא כל אלו לשמשני, כמה יגיעות וכו' – כי אם אין דרך ארץ אין תורה, דאם אין קמח אין תורה, ואם יחרוש בשעת חרישה וכו' תורה מה תהא עליה, אבל כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים ועמדו זרים ורעו וגו'' (מתוך 'קדושת השבת' לר"צ הכהן, א. וע"ע בצדקת הצדיק רא).

'אין אוכלוסא בבבל'. מדברי הרמב"ם (ברכות י"א וכו"מ) נראה שמפרש שבתוצה לארץ אין תורת 'אוכלוסא' ואין מברכים ברכה זו. [ויתכן שרבי חנינא בריה דרב איקא שברך ברכה זו בראותו את רב פפא ורב הונא ברדר"י כדלהלן, חולק על כך. או יש לפרש שלא ברך ממש אלא כלומר ראויים הם לברך עליהם ברכה זו בא"י כסף משנה שם; ב"י רכד].

יתכן שטעמו של הרמב"ם, שברכת 'חכם הרזים' נאמרת על האיחוד שבריבוי הדעות, להיותם עם אחד עם כל גווי הגוונים, וזהו דוקא בני ישראל בארץ ישראל שאז קרויים 'גוי אחד בארץ' (כמובא מדברי הוזה"ק ח"ג צג:), וכמו שאמרו בהוריות (ג:): שרק בארץ ישראל נקראו 'קהל' (ע' אבני נזר שיד, ד ועוד). ולפי"ז יתכן שחכם גדול המאחד בתוכו כל הדעות, כך לי אם הוא בא"י או בחו"ל הריהו באותה בחינה ואפשר לברך עליו אף בבבל, כמעשה שבסמוך.

א. אמר רב יהודה: שלשה צריכים שימור, חולה חתן וכלה. במתניתא תנא: חולה חיה חתן וכלה. ויש אומרים: אף אבל. ויש אומרים: אף תלמידי חכמים בלילה (שמדת הדין מתוחה עליהם, אם משום שעת סכנה ודין, אם משום שעת שמחה. ראשונים).

ב. אמר רב יהודה: שלשה דברים [המאריך בהם] מאריכים לו ימיו ושנותיו של אדם; המאריך בתפלתו [שמרבה ברחמים, ובלבד שאינו מעיין בה – אומר בלבדו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה]; – והמאריך על שלחנו (שמתוך כך עניים באים ומתפרנסים (רש"י). לכך פתח הכתוב במזבח וסיים בשלחן (המזבח עץ שלש אמות... וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה') – לומר שעכשו שאין בית המקדש קיים, שלחנו של אדם מכפר עליו); –

והמאריך בבית הכסא [שבדוק עצמו הרבה כדי להיפנות. אך לא יתלה (= ישב על ברכיו, שמתוך כך נקביו נפתחים), שהתולה עצמו יותר מדאי מביא עצמו לידי תחתוניות].

שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם; – מי שנותנים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא (כי הוא חייך וארך ימיך); – כוס של ברכה לברך, ואינו מברך (ואברכה מברכך. ומכלל הן אתה שומע לאו, שהנמנע מלברך לבעל הבית, ראוי לקללה. מפרשים); והמנהיג עצמו ברבנות. [אמר ר' חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו, מפני שהנהיג עצמו ברבנות].

ג. אמר רב יהודה אמר רב: שלשה צריכים רחמים; מלך טוב (פלגי מים לב מלך ביד ה'), שנה טובה (תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה), וחלום טוב (ותחלימני והחייני). אמר רבי יוחנן: שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו, ואלו הן: רעב (כי קרא ה' לרעב...), ושובע (וקראתי אל הדגן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב), ופרנס טוב (וידבר ה' אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל...).

דפים נה – נז

קח. אלו מאמרים הובאו בסוגיא אודות:

א. מהימנותו / אי-מהימנותו של החלום.

ב. חלימת חלום טוב או חלום רע; אי-חלימה.

ג. נושאי החלום שאדם חולם עליהם (כללי).

ד. הטבת חלום.

ה. פתרון החלום (כללי).

ו. חלומות פרטיים ופתרונם.

א. אמר רב חסדא: לא חלום טוב מתקיים כולו ולא חלום רע מתקיים כולו.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים (הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת. מה לתבן את הבר נאם ה'). אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים – כולו אינו מתקיים [מנין – מיוסף...].

אמר רבי לוי: לעולם יצפה אדם לחלום טוב (שיתקיים) עד כ"ב שנה, [מגלן – מיוסף...]. רבא הקשה, כתוב בחלום אדבר בו וכתוב וחלמות השוא ידברו – לא קשיא, כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד.

עתה סתם בני אדם אינם מוחזקים במלאכים ואין להם לחוש לחלומותיהם, ולא אמרו 'ענה תענית לחלום' אלא לאנשים מסוימים (עפ"י אחרונים).
 אמר רבי יוחנן: שלשה חלומות מתקיימים; חלום של שחרית וחלום שחלם לו חבירו וחלום שנפתר בתוך חלום. ויש אומר: אף חלום שנשנה (ועל השנות החלום...).
 [ואמר רבי יוחנן: השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו – הרי זו נבואה קטנה].

ב. חלום טוב הוא אחד משלשה דברים הצריכים רחמים, כנזכר לעיל.
 החלום הוא אחד מן הדברים שהם סימן טוב לחולה (ותחלימני והחייני).
 אמר רב חסדא: כל חלום ולא טוה. פרש"י: כל חלומות יראה אדם ולא יראה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית.

ואמר רב חסדא: חלום רע עדיף מחלום טוב (שמביא את האדם לידי תשובה. רש"י).
 ואמר רב חסדא: חלום רע – עצבונו מספקת לו (די לו בכך שאדם מתעצב עליו, לבטלו. רש"י). חלום טוב – הדוותו מספקת לו (לבטלו). אמר רב יוסף: חלום טוב, אפילו לי (שאני 'מאור עינים'), שמחתו מפכתו (= מפוגגתו).
 ואמר רב חסדא: חלום רע קשה ממלקות [והאלקים עשה שיראו מלפניו – אמר רבב"ח אריו"ח: זה חלום רע].
 אמר רב הונא: לאדם טוב אין מראים חלום טוב, וכן שנינו: כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב. [ופרשו, לא שחולם חלומות רעים אלא אחרים חולמים עליו רע, ועל ידי כן דאגתו ועצבונו מכפרים עליו. ואולם גם הוא חולם חלום (טוב), אלא שעד שלא יקיץ משתכח ממנו החלום, כדי שלא ישמח ויקבל שכרו בכך. אבל מי שאינו חולם כלל – אינו סימן טוב לו, שכן אמר ר' זעירא כל הלן שבעה ימים בלא חלום – נקרא 'רע' (ושבע ילין בל יפקד רע)]. לאדם רע אין מראים לו חלום רע. (רש"י גרס: מראים לו חלום טוב, כדי לשמחו שיאכל עולמו). וכן שנינו: כל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע.
 שמואל, כאשר היה רואה חלום רע, אמר: וחלמות השוא ידברו. כאשר היה רואה חלום טוב, אמר: וכי החלומות השוא ידברו! והרי כתוב בחלום אדבר בו.
 אחד מן הדברים שאמרו חכמים על הצנוע בבית הכסא הוא שחלומותיו מיושבים עליו (סב. רש"י: שאין המזיקים מבהילים אותו).
 [ההולך לישון מתוך שמחה, מראים לו חלום טוב. עפ"י שבת לא. (רבא), וברש"י].

ג. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי לבו [אנת מלכא רעיונדך על משכבך סלקו; ורעיוני לבבך תנדע. אמר רבא: תדע, שאין מראים לו לאדם לא דקל של זהב ולא פיל שנכנס לנקב המחט. וכן סיפרו על רבי יהושע בן חנניא ושמואל שאמרו לקיסר / לשבור מלכא מה יחלמו בלילה, ועל ידי שהרהרו בדבר זה כל היום, חלמו בלילה כפי שאמרו להם].

ד. אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: הרואה חלום ונפשו עגומה – ילך ויטיבנו בפני שלשה (שאוהבים אותו. פוסקים). יביא שלשה ויאמר להם: חלום טוב ראיתי. ויאמרו לו: טוב הוא וטוב יהא, רחמנא יעשהו לטוב. שבע פעמים יגזרו עליך מן השמים שיהא טוב, ויהא טוב. ויאמרו לו שלש (מקראות של) הפיכות ושלש פדיות ושלש שלומות, כמפורט בגמרא.

א. יש מפרש 'שבע זימנין...' – שצריך לומר כן שבע פעמים, חלום טוב ראיתי, וכן לענות אחריו (וכ"כ בספר הרוקח וכתב הטור שכן נוהגים). אבל ר"י לא היה רגיל לאומרו אלא שלש פעמים (תוס'). ע"ע בפוסקים רכ ובסידור הגר"ז).

ב. המאירי כתב שלאחר שיאמרו חלמא טבא חזיתא, יזכיר להם החלום והם יפתרוהו לטוב כפי יכלתם, ואח"כ יאמרו שלש ההפיכות וכו'. ובמגן אברהם (רכ) מובא שבשעת ההטבה יזכור את החלום במחשבתו.

ג. מותר להטיב חלום בשבת (סדר היום, מובא בכנה"ג רפח ובא"ר רכ).

ד. כבר עמדו על כך שהרמב"ם השמיט בהלכותיו ענין הטבת החלום, וגם האמירה שבשעת נשיאת כפים (וע' יד המלך; מהרצ"ח).

ה. בשם הרה"ק מלובלין: דוקא מי שנפשו עגומה עליו אבל מי ששמח לבו ובוטח בה, אינו צריך להטיב חלומו (וכ"ה בערוך השלחן רכ, ד).

הרואה חלום ואינו יודע מה ראה, יעמוד לפני הכהנים בזמן שנושאים כפיהם ויאמר כך: רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא, בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי ובין שחלמתי על אחרים, אם טובים הם – חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה – רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו על ידי אלישע, וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה. ומסיים עם הכהנים, כדי שיענו הצבור 'אמן'. ואם לאו (שאינו יכול לומר תפילה זו או אין יכול לכוון סיומה עם עניית 'אמן'. עפ"י מפרשים), יאמר כך: אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום.

א. הרי"ף לא גרס 'ואם לאו' אלא בנוסף לאמירת 'רבש"ע' יאמר 'אדיר במרום' כאשר הכהנים מחזירים פניהם.

ב. במקום שאין הכהנים נושאים כפיהם, יאמר תפילה זו בשעה שהש"צ אומר 'שים שלום' או בשעה שאומר 'ברכך...'. ומסיים עמו (עפ"י תר"י; או"ח קל).

ה. אמר רב חסדא: חלום שאינו פשור – כאגרת שאינה נקראת (שאינו לא טוב ולא רע, כי כל חלומות הולכים אחר הפה. רש"י).

אמר רבי פנדא א"ר נחום א"ר בירים משום זקן אחד, הוא רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה, וכולם נתקיימו בי – לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה (ויהי כאשר פתר לנו בן היה. וכן נמצא כתוב בספרו של בר-הדיא פותר החלומות). אמר רבא: והוא שפותר לו מעין חלומו (איש בחלמו פתר).

בר הדיא פותר חלומות, למי שהיה נותן לו שכר – היה פותרו לטובה, ולמי שלא נתן – פתר לרעה. וסיפרו בגמרא על חלומות רבים שחלמו אביי ורבא, בראיית מקראות ושאר מראות בחלום, אביי נתן לו שכר ופתר לו לטובה, ורבא בתחילה לא נתן לו שכר ופתר לו לרעה (ולעתים היה פותר המקראות שראו בהוצאת פשט הכתוב למשמעות הפכית), וכולם נתקיימו כאשר אמר [ולבסוף נענש בר הדיא במיתה משונה על כך].

(מזל שעת הלידה הוא מקנה לאדם היכולת לפתור חלומות, ואין הדבר תלוי בחכמה (עפ"י ר"י).

רבי יהושע בן לוי ציין כמה דברים (הגם שבעיקרם הם מראה חלום טוב. ע' מהרש"א) שהרואה אותם בחלום, ישכים ויאמר פסוק שמוזכר בו הדבר שראה בהקשר טוב, קודם שיקדמנו פסוק אחר שמוזכר אותו דבר לרעה (כי אז כאילו פותרו לרעה, ורוב חלומות הולכים אחר הפה. מהרש"א).

ו. מסופר בגמרא שאביי ורבא ראו חסא על פי החביות (והם היו משתכרים ביין. רש"י). ופתר להם בר הדיא בשתי פנים; לאביי אמר: עסקך ייכפל כחסא (שהיא רחבה וכפולה), ולרבא אמר: עסקך יימר כחסא; אמרו לו: ראינו בשר על פי החביות. לאביי אמר: יינך יתבשם, ויבואו כולם לקנות בשר ויין ממך. לרבא אמר: יינך יחמיץ ויבואו הכל לקנות בשר לאכול בו; ראינו חבית התלויה בדקל. לאביי אמר: עסקך יגבה כדקל, ולרבא – עסקך יהא מתוק כתמרים (כלומר תתן סחורתך בזול); ראינו רימון הגדל על פי החביות; לאביי – תמכור סחורתך ביוקר, כרימון. לרבא – עסקך יקהה כרימון; ראינו חבית שנופלת לבור; לאביי – עסקך ייתבע וייקנה [כדרך שאומרים 'נפלה הפת בבור ושוב אינה נמצאת'], ולרבא – עסקך ייפסד ויושלך לבור; ראינו עייר העומד על הכסת שתחת מראשותינו ונוער; לאביי אמר: תהא מלך (= ראש ישיבה) ויעמוד האמורא עליך (= מתורגמן המשמיע דברי הרב לרבים). לרבא אמר: 'פטר חמור' מחוק מתפילך. אמר לו: אני בעצמי ראיתי שהוא כתוב. אמר לו: וא"ו של 'פטר חמור' ודאי מחוק מתפילך. אחר כך הלך רבא לבדו אל בר הדיא. אמר לו: ראיתי דלת החיצונה שנפלה. אמר לו: אשתך מתה; ראיתי שני (עם החניכיים) נושרות – בניך ובנותיך ימותו; ראיתי שתי יונות שפרחו – שתי נשותיך תגרשו; שני ראשי לפתות – שתי חבטות של מקל (שעבה בראשו כלפת) תקבל. וכן היה באותו יום, שישב בבית המדרש ובא להפריד בין שני עוורים נצים והיכוהו שתי חבטות. באו להכותו עוד – אמר להם: די, שתיים ראיתי. לוסף בא רבא ונתן לו שכר. אמר לו ראיתי חומת ביתי שנפלה – אמר לו: נכסים בלא מצרים קנית; ראיתי אפדנו (=היכלו) של אביי שנפל וכסהו עפר המפולת – אמר לו: אביי ימות וישיבתו תבוא אליך; אפדני נופל ובאים הכל ונוטלים לבנה לבנה – שמועותיך יתפורו בעולם; ראיתי ראשי נבקע ומוחי נושר – נוצות יוצאות מן הכר שלראשך; הקריאוי הלל המצרי בחלום – נסים יתרחשו לך. וכך הוה. [לבסוף הוברר לרבא מתוך ספרו של בר הדיא שכל החלומות הולכים אחר הפה. אמר: רשע, בידך הדבר נתון וצערתי כל כך, על כולם מוחל אני לך חוץ מבתו של רב חסדא (היא אשתו של רבא שמתה).] יהי רצון שיימסר אותו אדם לידי מלכות שלא תרחם עליו. הלך בר הדיא לגלות ממקומו לרומא כדי שתכפר לו הגלות עונו ולא תתקיים בו קללת חכם. הלך וישב על פתח שומר מעילי המלך. אמר לו אותו שומר, ראיתי בחלום מחט הנכנסת באצבעי, אמר לו: הב לי זוז – ולא נתן לו, ולא פתר לו. אמר לו: ראיתי תולע נופל בשתי אצבעותי. אמר לו: הב לי זוז, ולא נתן לו, ולא פתר. ראיתי שנפל תולע בכל היד – אמר לו נפלה תולעת בכל הבדים. שמעו בית המלך והביאו לאותו שומר להורגו. אמר להם: הביאו לאותו שידע ולא אמר. הביאוהו לבר הדיא וכפתוהו לשני ארזים הכפופים וכפותים זה לזה בחבל, כל רגל קשרו לארו אחד, התירו החבלים וחזרו הארזים למקומם וביתרו כל גופו וראשו]. בן דמא שאל את רבי ישמעאל אחי אמו: ראיתי שני לחיי שנשרו – אמר: שני גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו. אמר לו בר קפרא לרבי: ראיתי חוטמי שנשר – אמר לו: חרון אף נסתלק ממך; ראיתי שתי ידי שנחתכו – לא תצטרך למעשה ידיך; שתי רגלי נקטעו – על סוס אתה רוכב; אמרו לי באדר אתה מת וניסן אינך רואה – בהדר ובכבוד תהא מיתתך (או: בהדר תבוא. רש"י), ואי אתה בא לידי נסיון. אמר לו אותו צדוקי לרבי ישמעאל: ראיתי שאני משקה שמן לזיתים – אמר לו: בא על אמו (אותו צדוקי); נקטף לי כוכב – בן ישראל גנבת; בלעתי לכוכב – בן ישראל מכרת ואכלת דמיו; עיני נושקות זו לזו – בא על אחותו; נשקתי לירח – בא על אשת ישראל; דרכתי בצלו של הדס – בא על נערה המאורסה

(שכן רגילים לעשות לה חופה של הדס); ראיתי סככה זו מלמעלה ואותו אדם (החולם) מלמטה – משכבך הפוך (באותה נערה); עורבים המסבבים למיטתי – אשתך זנתה מאנשים הרבה; יונים מסבבים למיטתי – נשים הרבה טמאת; אחזתי שתי יונות ופרחו – שתי נשים אתה לוקח ותשלחם בלא גט; קלפתי ביצים – הפשטת מתים מבגדיהם. אמר לו אותו צדוקי: כולם יש בי חוץ מזה. בתוך כך באה אותה אשה ואמרה לו: גלימה זו שמתכסה אתה בה, של איש פלוני היא שמת והפשטתו.

עוד אמר לו אותו צדוקי: ראיתי בחלום אומרים לי, השאיר לך אביך נכסים בקפודקיא. אמר לו רבי ישמעאל: יש לך נכסים בקפודקיא? – לאו. – האם הלך אביך לקפודקיא? – לאו. – אם כן 'קפא' היא קורה, 'דיקא' היינו עשרה (ביוונית); לך וראה בקורה שבראש עשרה שהיא מלאה מטבעות. הלך ומצא כן.

אמר רבי חנינא: הרואה באר בחלום רואה שלום (ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים...). רבי נתן אומר: מצא תורה (כי מצאי מצא חיים). רבא אמר: חיים ממש.

אמר רבי חנן: שלש שלומות הן; נהר (כנהר שלום), צפור (כצפרים עפות כן יגו...) וקדרה (ה' תשפת שלום לנו). אמר רבי חנינא: ובקדירה שאין בה בשר שנינו (כי או היא מסמלת פורענות, ככתוב ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת).

רבי יהושע בן לוי ציין כמה דברים שהרואה אותם ישכים ויאמר פסוק שמוזכר בו מה שראה בהקשר טוב, קודם שיקדימנו פסוק אחר שמוזכר בו לרעה. ואלו הן הדברים שצויינו: נהר, צפור, קדרה, ענבים, הר, שופר, כלב, ארי, תגלחת, באר, קנה, שור.

תנו רבנן, הרואה קנה בחלום (מהרש"א פירש שרואה תיבת 'קנה' כתובה) – יצפה לחכמה (קנה חכמה); קנים – יצפה לבינה (ובכל קנין קנה בינה).

אמר רבי זירא: קרא (דלעת) קורא (קור הדקל) קירא (שעור) קניא (קנה) – כולם טובים לחלום. שנינו: אין מראים דלועים אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו.

תנו רבנן, חמשה דברים נאמרו בשור; האוכל מבשרו (בחלום) – מתעשר. נגחו – יהיו לו בנים שמנגחים בתורה. נשכו – יסורים באים עליו. בעטו – דרך רחוקה נודמנה לו. רכבו – עולה לגדולה. ודוקא אם הוא רוכב על השור, אבל הפוך – סימן למיתה הוא.

הרואה חמור בחלום – יצפה לישועה (הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור). חתול, במקום שקוראים לו 'שונרא' – נעשית לו שירה נאה, 'שינרא' – נעשה לו שינוי רע. (בערוך משמע שגרס להפך. רש"י); ענבים לבנות, בין בזמנן בין שלא בזמנן – יפות. שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות. סוס לבן, בין בנחת בין ברדוף (= בדהרה) יפה לו, אדום – בנחת יפה ברדוף קשה. גמל – מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוה ממנה (ונתנו אסמכתאות של נוטריקון מן הכתובים).

הרואה אווז בחלום – יצפה לחכמה (חכמות בחוץ תרנה). והבא עליה – יהא ראש ישיבה. [אמר רב אשי: אני ראיתי ובאתי עליה, ועליתי לגדולה]; תרנגול – יצפה לבן זכר; תרנגולים – יצפה לבנים זכרים; תרנגולת – יצפה לתרביצה (גינה. או גם: בית המדרש) נאה וגילה (עפ"י נוטריקון). ביצים – תלויה בקשתו.

נשתברו – נעשית בקשתו. וכן אגוזים, וכן קשואים, וכן כל כלי זכוכית, וכן כל הנשברים כאלו. הרואה ישמעאל בחלום – תפלתו נשמעת. ודוקא ישמעאל בן אברהם, אבל סתם ישמעאלי לא. פינחס – פלא נעשה לו. פיל – פלאות נעשו לו. פילים – פלאי פלאות נעשו לו. ודוקא כשהוא מסורג (באוכף או באפסר. עפ"י רש"י).

שנינו, כל מיני חיות יפים לחלום חוץ מן הפיל [שאינו מסורג], הקוף והקפוד (וי"ג: קיפוף). כל מיני עופות יפים לחלום, חוץ מקריא קפופא וקופראי (מיני עופות שצורתם משונה ומוזרה לאדם).

הרואה הונא (בכתיבה, וכן אלו שבסמוך) – נס נעשה לו; חנינא, חנינא, יוחנן – נסי נסים נעשו לו. הרואה (תיבת) הספד – מן השמים חסו עליו ופדאוהו. העונה היא שמייה רבא מברך – מובטח לו שהוא בן העולם הבא; הקורא קריאת שמע – ראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך; המניח תפלין בחלום – יצפה לגדולה (וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך – אלו תפלין שבראש); המתפלל בחלום – סימן יפה לו, ודוקא כשלא סיים (שנעור משנתו קודם שנסתלק, סימן הוא שסמוך אצל הקב"ה. רש"י).

הבא על אמו בחלום – יצפה לבינה (כי אם לבינה תקרא); על נערה מאורסה – יצפה לתורה (תורה צוה לנו משה מורשה... – מאורשה); על אחותו – יצפה לחכמה (אמר לחכמה אחתי את). על אשת איש – מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ונוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, דומיא דאשת איש. רש"י). ודוקא שאינו יודעה ולא הרהר בה מהערב.

הרואה חטים בחלום – ראה שלום (השם גבולך שלום חלב חטים ישיביעך); שעורים – סרו עונותיו (וסר עונך וחטאתך תכפר). [אמר רבי זירא: לא עליתי מבבל לארץ ישראל עד שראיתי שעורים בחלום].

הרואה גפן טעונה בחלום – אין אשתו מפלת נפלים (אשתך כגפן פריה); שורקה – יצפה למשיח (אסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתנו. ועוד נאמר בגאולה אשרקה להם ואקבעם. ריעב"ץ); תאנה – תורתו משתמרת בקרבנו (נצר תאנה יאכל פריה); רמונים קטנים – עסקו יפרה כרמון. גדולים – עסקו יירבה כרמון. פלחים – אם תלמיד חכם הוא, יצפה לתורה (אשקך מיינן הרקח מעסיס רמני), ואם עם הארץ הוא – יצפה למצוות (כפלה הרמון רקתך – אפילו ריקנים שבך מלאים מצות כרמון). זיתים קטנים – יפרה וירבה ויתקיים עסקו כזיתים. ודוקא פירות אבל אילנות – יהיו לו בנים מרובים (בניך כשתלי זיתים...). יש אומרים: הרואה זית בחלום – שם טוב יוצא לו (זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך). שמן זית – יצפה למאור תורה (ויקחו אליך שמן זית זך). תמרים – תמו עונותיו (תם עונך בת ציון).

כל מיני פירות יפים לחלום חוץ מפגי תמרה. כל מיני ירקות יפים לחלום חוץ מראשי לפתות. [ואולם כשרואה אותם גדלים על מכונם – סימן טוב הוא, כמו שאמר רב: לא העשרתי עד שראיתי ראשי לפתות]. אמר רב יוסף: הרואה עז בחלום – שנה מתברכת לו. עזים – שנים מתברכות לו (ודי חלב עזים ללחמך). הדס – נכסיו מצליחים לו (כהדס הזה שעליו משולשים זה על זה, כמין קליעה). ואם אין לו נכסים – ירושה נופלת לו ממקום אחר. ודוקא כשרואה אותם גדלים על כנם. אתרוג – הדור הוא לפני קונו (פרי עץ הדר); לולב – אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים (כלולב. ע' מהרצ"ח).

הנכנס לכרך – נעשו לו חפציו (וינחם אל מחוז חפצים); המגלח ראשו – סימן יפה לו; ראשו זקנו – לו ולכל משפחתו; היושב בעריבה (=סירה) קטנה – שם טוב יוצא לו, בעריבה גדולה – לו ולכל משפחתו. ודוקא כאשר היא שטה בגובה הגלים. הנפנה בחלום – סימן יפה לו (מהר צעה להפתח). ודוקא כשלא קנה (שלא המאס ידיו. רש"י). העולה לגג בחלום – עולה לגדולה. ירד – ירד מגדולתו. אביי ורבא אמרו שניהם: כיון שעלה עלה. הקורע בגדיו בחלום – קורעים לו גזר דינו. העומד ערום בחלום; בבבל – עומד בלא חטא. בארץ ישראל – ערום בלא מצוות. הנתפס לסרדיוט – שמירה נעשית לו; נתנוהו בקולר – הוסיפו לו שמירה על שמירתו. ודוקא בקולר ולא בחבל בעלמא. הנכנס לאגם – נעשה ראש ישיבה. ליער – נעשה ראש לבני כלה. [רב פפא ראה שנכנס לאגם, ונעשה ראש ישיבה. רב הונא בנו של רב יהושע שנכנס ליער – נעשה ראש כלה. ויש אומרים: שניהם נכנסו לאגם אלא רב פפא היתה תלויה לו טבלה (= מין כלי הקשה או פעמון) ולא לרב הונא. אמר רב אשי: אני נכנסתי לאגם ותלויה לי טבלה וקשקשתי בה]. (וכן היה מעשה אצל החזו"א ז"ל שחלמה עליו אחותו שהוא יושב בעגלה ופעמון בידו, ואמר לה: אם כן כבר לא אוכל להסתיר עצמי שהגיע הזמן להתגלות. וכן הוה (מובא בספר אעלה בתמר מהדו"ב עמ' עה)

שנה התנא לפני רב נחמן בר יצחק: המקיז דם בחלום – עונותיו מחוללים לו.
שנה התנא לפני רב ששת: הרואה נחש בחלום – פרנסתו מזומנת לו. נשכו – נכפלה לו, הרגו – אבדה פרנסתו. אמר לו רב ששת: כל שכן שנכפלה פרנסתו. ודחו: לא היא, רב ששת הוא שראה חלום בחלומו והרגו.
שנה התנא לפני רבי יוחנן: כל מיני משקים יפים לחלום חוץ מן היין, יש שותהו וטוב לו (ויין ישמח לבב אנוש), ויש שותהו ורע לו (תנו שכר לאובד ויין למרי נפש). אמר לו רבי יוחנן: שנה, תלמיד חכם לעולם טוב לו (לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכת'י).
כל מיני מתכת יפים לחלום, חוץ ממר (= מעדר) פסל (אזמל, מפסלת) וקרדום. ודוקא כשראה אותם בקתם. כל מיני צבעונים יפים לחלום חוץ מן התכלת.
תנו רבנן: שלשה מלכים הם; הרואה דוד בחלום – יצפה לחסידות; שלמה – יצפה לחכמה; אחאב – ידאג מן הפורענות. שלשה נביאים הם; הרואה ספר מלכים – יצפה לגדולה, יחזקאל – לחכמה, ישעיה – לנחמה, ירמיה – ידאג מן הפורענות. (בסידור ריעב"ץ: 'ישעיה – יצפה לחכמה' והושמט יחזקאל). שלשה כתובים גדולים הם; ספר תהלים – יצפה לחסידות, משלי – לחכמה, איוב – ידאג מן הפורענות. כתובים קטנים; שיר השירים – יצפה לחסידות, קהלת – לחכמה, קינות – ידאג מן הפורענות. מגלת אסתר – נס נעשה לו. שלשה חכמים הם; הרואה רבי בחלום – יצפה לחכמה, רבי אלעזר בן עזריה – לעשירות, רבי ישמעאל בן אלישע – ידאג מן הפורענות. שלשה תלמידי חכמים; הרואה בן עזאי – לחסידות, בן זומא – לחכמה, אחר – ידאג מן הפורענות.
הרואה מת בבית – שלום בבית. אכל ושתה בבית – סימן יפה לבית. נטל כלים מן הבית – סימן רע לבית. ופרש רב פפא: בנעלים וסנדלים. כל מה שנותן המת יפה הוא חוץ מערב וחרדל (שהם סימן לקבורה).

דף נז

קט. אלו רשימות של דברים בעולם בעלי תכונות ותאורים משותפים נמנו בסוגיא?

שלשה נכנסים לגוף ואין הגוף נהנה מהם: גודגדניות, כפניות ופגי תמרה.
שלשה אין נכנסים לגוף והגוף נהנה מהם: רחיצה, סיכה ותשמיש.
שלשה מעין העולם הבא: שבת, שמש ותשמיש. ופרשו: תשמיש נקבים, אבל תשמיש המטה מכחיש.
שלשה משיבים דעתו של אדם: קול (נעים) ומראה וריח.
שלשה מרחיבים דעתו של אדם: דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים.
חמשה 'אחד מששים' הן: אש – אחד מששים לגיהנם; דבש – אחד מששים למן; שבת – אחד מששים לעולם הבא; שינה – אחד מששים למיתה; חלום – אחד מששים לנבואה.
ששה דברים סימן יפה לחולה: עטוש, זיעה, שלשול, קרי, שינה וחלום (והביאו סמך לכולם מן הכתוב).
ששה דברים מרפאים את החולה מחליו ורפואתו רפואה: כרוב, תרדין, סיסין יבשים (= יש אומרים שהוא צמח הנענע, וי"א: כנונג), קיבה, הרת ויותרת הכבד. ויש אומרים: אף דגים קטנים, ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרים ומברים כל גופו של אדם.
עשרה דברים מחזירים את החולה לחליו וחליו קשה: בשר שור, בשר שמן, בשר צלי, בשר צפרים, ביצה צלויה, תגלחת, שחלים, חלב, גבינה ומרחץ. ויש אומרים: אף אגוזים. ויש אומרים: אף קשואים [גדולים].